

La lectura

entre el paper i les pantalles

GEMMA LLUCH

E Eumo
Editorial

© 2018, Gemma Lluch
© d'aquesta edició:
Eumo Editorial. C. Dr. Junyent, 1. 08500 Vic
www.eumoeditorial.com – eumoeditorial@eumoeditorial.com
–Eumo és l'editorial de la UVic-UCC–

Primera edició: maig de 2018

Disseny de la coberta: Natàlia González Vives - www.natnots.cat
Maquetació: ebc, serveis editorials / Grafime
Imprès a Liberdúplex

Dipòsit legal: B 13439-2018
ISBN: 978-84-9766-631-2

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

ÍNDIX

Presentació	9
1. La lectura com a memòria i construcció ciutadana.	17
El poder d'algunes lectures	20
Les <i>altres</i> lectures	26
2. La lectura com a diversió o l'efecte narcòtic de la lectura	29
La importància de la lectura en l'èxit social.	33
La lectura m'avorreix	37
3. El ritual social de la lectura o llegir per compartir.	43
La lectura entre els joves i adolescents	46
Dels blogs de lectura als canals de YouTube	52
4. El postureig de la lectura o el <i>Jo sóc aquí</i>	63
Llegir per alternar	65
Fer polítiques de lectura sense llegir.	70

5. Els formats de la lectura o l'encant de la pantalla.	77
La història dels formats	81
Els nadius digitals i la lectura	87
6. El contingut literari i la transformació audiovisual	97
Les històries que oblidaren el paper	100
Els <i>llibres</i> nous: entre l'escrit i l'audiovisual	107
7. L'educació de la lectura o el dilema entre el plaer i l'esforç	115
La lectura per plaer	118
La necessitat d'ensenyar a llegir els clàssics	126
8. La lectura: entre els fets i les percepcions.	133
El futur de la lectura	134
Les propostes i els models	139
Coda	159
Bibliografia	161

A Felipe Zayas

Et queixes que les meves lletres tinguin poca polidesa d'estil. Però ¿qui vol parlar polidament, sinó aquell qui vol parlar amaneradament? Tal com seria el meu parlar si seguéssim o caminéssim junts, espontani i planer, així vull que siguin les meves lletres, que tenen res de recercat ni de fingit. Si fos possible, preferiria mostrar el que sento a parlar. Ni tan sols en una discussió, no pernabatria, ni bracejaria, ni alçaria la veu, ans deixaria tot això als oradors, contentant-me que els meus pensaments arribessin a tu, sense artitzar-los ni rebaixar-los.

No és plaer, sinó profit, el que han de produir les nostres paraules. [...]. El malalt no cerca pas un metge eloqüent, però si s'escau que aquell mateix que sap guarir parla polidament d'allò que cal fer, això tindrà de més.

Sèneca. *Lletres a Lucili* (1929: 84-85)

Presentació

Amb el temps, han canviat els formats i les formes de llegir, les funcions de la lectura, els temes o els gèneres; però mai no havia passat de la manera extrema i profunda que ha esdevingut en els darrers anys. Una evidència és la reflexió de Molly Flat (2017), editora associada de FutureBook, qui després de treballar durant anys sobre tecnologia i lectura exposa la necessitat d'inventar alguns verbs nous. Flat afirma que encara que passem la major part del nostre temps mirant paraules a les pantalles, habitualment no llegim, és a dir, escrivim o naveguem, ens desplaçem o experimentem, reproduïm o interaccionem o visualitzem, però en absolut podem reconèixer aquests actes com a lectura.

Fa un temps, García Canclini (2014) iniciava *El mundo entero como lugar extraño* amb una pregunta: què va canviar des que començares a treballar amb les ciències socials. La resposta, clara i contundent, va provocar l'escriptura d'aquest llibre: el que ha canviat són les preguntes. És una realitat que a les persones que ens dediquem al món de la lectura ens han canviat, fins i tot, la pregunta essencial: què és *lectura*? Als es-

criptors de ficcions o de realitats, als editors de llibres en paper o electrònics, als administradors de blogs o revistes, als que ensenyen a llegir, als que venen llibres, revistes o diaris o als que dissenyen polítiques. També als lectors.

Els reptes actuals mostren la necessitat de transformar-nos en persones que miren o escriuen com a estrangers. És a dir, d'abandonar les zones de confort, les habituals, les transitades tradicionalment. És necessari, i urgent, que tot aquell que treballa en el món del llibre, el que gestiona polítiques culturals, el que crea mons a través de la paraula o el que investiga sobre la lectura miri cada escenari com si fos la primera vegada que hi és. Ara, és impossible pensar la *lectura* si no ens separem de la nostra biografia, cal contemplar-la com un objecte polièdric, valorar-la des de les múltiples formes i funcions que té.

En resum: pensar la *lectura* només es pot fer des dels interrogants, els dubtes, des d'una mirada transdisciplinar, des de la dispersió controlada per les dades i el mètode. Amb una mirada oberta a les impressions, neta, lliure de records i vivències, com si ens enfrontàrem per primera vegada a la gran pregunta: què és lectura? Perquè la possibilitat de comunicar-se amb qualsevol individu del món, la de llegir un document que ha escrit algú des d'un ordinador, un telèfon o una tauleta va més enllà d'un simple canvi de les regles del joc.

.....
La irrupció d'Internet i les xarxes socials situa la lectura en una altra dimensió, en la qual filòlegs, editors, bibliotecaris i escriptors comparteixen terreny amb dissenyadors de jocs audiovisuals, analistes de sistemes, economistes o antropòlegs.
.....

Presentació

De sobte, nous professionals s'hi incorporen per desenvolupar les noves tasques que el món del llibre, però sobretot de la lectura, reclama. Per exemple, els informàtics i els dissenyadors de jocs d'ordinador desenvolupen aplicacions en què la paraula conviu amb la música i la imatge. Els analistes de sistemes desxifren les metadades que els lectors deixen cada vegada que consulten un document o devoren un relat o un assaig. Cal recordar que les petjades que cada programa recull els permet saber quin paràgraf agrada més al lector, en quin moment atura la lectura o amb quina velocitat passa la pàgina digital. Els economistes i els antropòlegs culturals avaluen el cost econòmic d'una determinada acció de promoció de la lectura, és a dir, el que anomenen: càlcul del Retorn Social, Cultural i Acadèmic de la Inversió (RSCA).

En aquesta nova dimensió, en la qual se situa el llibre i la lectura, Martí Domínguez ja no competeix amb Jaume Cabré pels lectors o Josep Pla amb García Márquez. Les relacions que s'hi estableixen són molt més complexes i, sobretot, híbrides, perquè els nostres autors clàssics rivalitzen amb autors de tot el món, vells i novells. Alguns porten segles entre les pàgines de paper, d'altres dediquen anys a l'escriptura d'un llibre, però els autors que més èxit tenen, els youtubers, publiquen un llibre que han parit des dels canals audiovisuals.

Situats en aquest nou paradigma, en veiem obligats a repensar l'ecosistema del llibre i la lectura (Gil, 2017) perquè l'escriptura que dialoga d'una manera profunda amb el lector comparteix mercat amb la que proposa una lectura-mirada additiva, un ritme de relat audiovisual, uns personatges que

s'amplifiquen a través de les xarxes socials o dels actors que els donen vida a les pantalles.

I aquest nou escenari de lectura, de lectures, aquest nou joc de relacions entre mons ficticials evoluciona a un ritme trepidant. Canvia d'una manera que resulta incomprendible per a una part dels que conformem l'ecologia del llibre. Possiblement, perquè alguns encara s'entossudeixen a ignorar els processos mitjançant els quals lectors, docents, investigadors, editors o gestors polítics s'adapten al nou medi físic i cultural que ara ens envolta.

I aquesta incapacitat de mirar, d'acceptar, d'assumir, d'adaptar-nos al nou medi no és una oportunitat per a cultures, com la de parla catalana, sustentades majoritàriament per l'administració, per les institucions polítiques, acadèmiques i culturals. No ho és si no canviem la mirada, si no ens transformem en surfistes que aprofitem la força de les ones per anar més lluny; en definitiva, si no entenem la paraula *crisi* com una oportunitat per situar-nos a l'avantguarda.

I d'això tracta aquest llibre. Del nou ecosistema de la lectura. També del llibre. Al llarg dels anys, la meua investigació ha evolucionat des de la narrativa de transmissió oral; l'anàlisi de la comunicació escrita entre un autor adult i un nen en la història de la literatura catalana a l'estudi dels relats paraliteraris en què les petjades de la cultura en català desapareixen perquè aquests llibres proposen un món creatiu uniforme i únic, això sí, escrit en català.

Des de fa uns anys, treballo sobre les diferents formes de lectura en la pantalla, els textos compartits en els mitjans socials o les maneres audiovisuals de promocionar la lectura de

llibres. Les dades resultants han construït articles i llibres acadèmics¹ a través dels quals hem compartit amb la comunitat universitària els avenços de la nostra investigació.

Però sovint, col·legues que no pertanyen al món universitari m'han dit que trobaven a faltar una lectura més propera, que mostrés un mapa de les complexitats associades al concepte *lectura*. Amb aquest propòsit hem escrit aquest llibre. No és una miscel·lània de les publicacions prèvies, però sí que hem partit de les dades d'aquestes investigacions per articular-ne un discurs des d'una perspectiva polièdrica i interdisciplinar.

Cada capítol analitza un aspecte de la lectura. El primer, de manera indirecta, contesta una pregunta fonamental: per què llegir? De les possibles respostes, n'hem triat una: per construir la memòria de la humanitat, de cada tradició i, consegüentment, per a construir-nos com a ciutadans. Però, aquest poder el tenen només els llibres clàssics o, en l'actualitat, el comparteixen amb els fragments virtuals, amb els documents construïts pels mitjans socials?

En el segon revisem alguns dels efectes de la lectura, o d'algunes lectures. Convoquem aquelles veus que des dels inicis condemnaren les pràctiques de dones i petits pels efectes narcòtics que tenien alguns llibres. Analitzem l'èxit social que acompanya alguns lectors joves i adolescents i, com l'altra cara del mirall, revisem les enquestes que ens llancen a la cara dades que a les persones del gremi no ens agraden: l'efecte de la lectura és l'avorriment. La paradoxa situa alguns mediadors en

¹ El lector pot consultar-ne la investigació al lloc web <<http://www.gemma lluch.com>>.

un dilema: fomentem lectures que comporten un èxit de vendes però que tenen un efecte narcòtic? Dit amb unes altres paraules: situem la lectura en el món de la indústria del llibre o en el de la cultura?

Tradicionalment, la lectura ha estat una pràctica social compartida. El segle XXI ha recuperat aquesta manera de llegir gràcies a les eines i plataformes que proposa Internet. Al tercer capítol, analitzem com els joves i adolescents utilitzen els blogs, YouTube i Instagram per parlar de llibres i els mitjans socials, com Twitter, per compartir-los. Però, quin tipus de lectura recomanen, en quina llengua ho fan?

El quart se centra en les situacions socials relacionades amb el fet de llegir. Concretament, amb el postureig d'una part del món cultural i de les polítiques públiques de lectura. Determinades formes de mostrar un comportament, uns gustos determinats o uns desitjos, preferentment a les xarxes socials, s'hi han fet passar per accions de política cultural. Però, promocionen la lectura o simplement serveixen per fer-se veure o per aconseguir una nova subvenció de l'administració pública?

El formats són el tema central del cinquè capítol. Després d'una breu revisió dels materials que la humanitat ha utilitzat per llegir, concretem en les diferències dels formats més actuals: paper i pantalla. I al llarg del capítol hi ha una pregunta subjacent: pot competir el català en el món de la lectura virtual?

Un dels principals canvis de format que han patit algunes de les històries escrites ha estat la transformació a l'audiovisual. Amb tot, és un canvi que sovint s'oblida en els tractats

sobre el tema. Per això, és imprescindible dedicar el sisè capítol a l'anàlisi d'aquelles històries que oblidaren el paper perquè acabaren còmodament instal·lades en les pantalles. Però també, a una altra forma d'*invasió* audiovisual: les aplicacions de lectura, els tràilers o els *bestsellers* que, encara que els llegim, per les característiques de l'escriptura, el que fem sobretot és mirar.

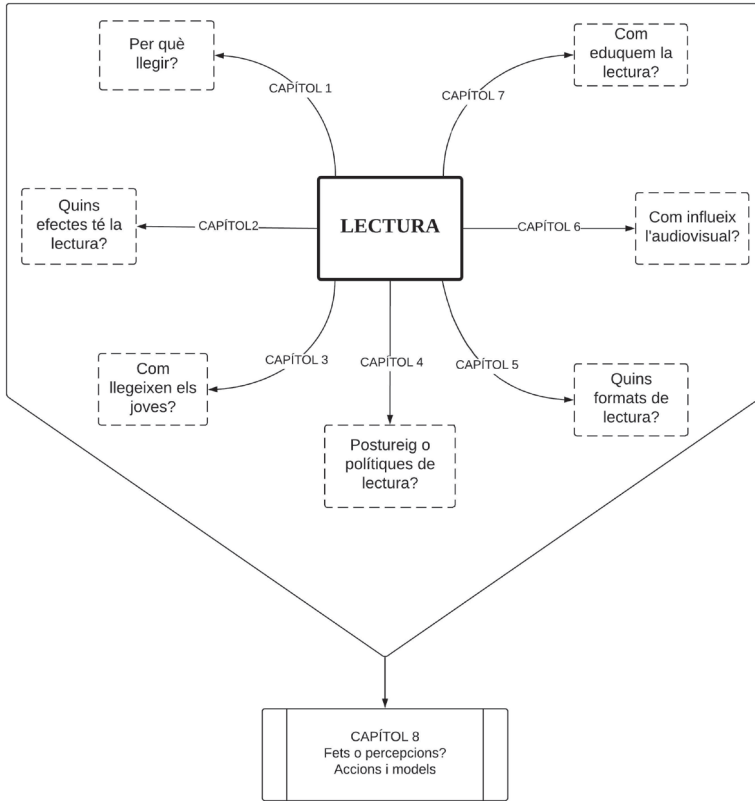
En el món de la lectura és impossible no parlar de l'educació. Per això, el setè capítol analitza un dilema sobre el qual tothom té alguna cosa a dir: el plaer o l'esforç lector. Formulats en forma de pregunta: la lectura com a simple font de plaer és una tasca de l'escola o s'ha de centrar en la necessitat d'ensenyar a llegir literatura, els clàssics de la nostra tradició literària?

El vuitè capítol haurà de tancar aquest llibre amb unes reflexions que enfronten els fets i les percepcions. Les conclusions no són òptimes per als qui entenem la lectura des de la diversitat de gèneres, de tradicions literàries, lingüístiques, etc. Hem interpretat les dades i els fets. No les percepcions, els desitjos o els fums que la societat de la postveritat acostuma a mostrar de tant en tant.

Això significa que no hi ha esperança? Al contrari. Hem volgut tancar el llibre amb unes propostes d'acció i uns models de bones pràctiques. Aquestes pràctiques marquen el camí que pot canviar l'horitzó, que ens ajudi a crear una societat habitada per lectors.

En resum, el gràfic de la pàgina següent mostra quines són les preguntes que vol respondre aquest llibre:

LA LECTURA. ENTRE EL PAPER I LES PANTALLES

GRÀFIC 1. PREGUNTES QUE PLANTEJA EL LLIBRE.